

concert info Bachs Hohe Messe

do 18 nov | 20.15 | Grote Zaal

Bachs Hohe Messe

Johann Sebastian Bach 1685 – 1750

Hohe Messe, BWV 232

I Missa Kyrie, Gloria

II Symbolum Nicenum Credo

III Sanctus

IV Osanna, Benedictus, Agnus Dei et Dona Nobis Pacem

uitvoerenden

Cappella Amsterdam

Orkest van de Achttiende Eeuw

Daniel Reuss

Julia Doyle

Margot Oitzinger

Guy Cutting

Nicholas Mogg

Concert met pauze, einde concert circa 22.45 uur

de Doelen

Encyclopedische mis

Bachs Mis in b, beter bekend onder de 19e-eeuwse naam Hohe Messe, volgt de vaste onderdelen van de Rooms-Katholieke mis. In dit rijk bezette werk voor solisten, koor en orkest greep Bach terug op delen uit zijn eerdere werk.

motief

Johann Sebastian Bach (1685 - 1750) heeft zijn *Hohe Messe* (BWV 232) ongepubliceerd, als ongedateerd manuscript nagelaten. De vraag wat de protestantse Bach kan hebben bewogen de volledige mistekst op muziek te zetten, kon pas een duidelijk antwoord krijgen toen in 1989 bleek dat de *Hohe Messe* het allerlaatste werk is geweest dat Bach heeft gecomponeerd, in de jaren 1748 en 1749. Bach componeerde het grootste deel van zijn leven gebruiksmuziek, waaronder cantates voor kerkdiensten en koninklijke huldigen, motetten voor begrafenissen, orgelwerken voor liturgisch gebruik, orkestwerken voor zijn wereldse opdrachtgevers en zijn Collegium Musicum. In het laatste decennium richtte hij zijn compositorische creativiteit op grote cyclische werken zoals de *Clavierübungen* en de *Kunst der Fuge*. Ze bieden een staalkaart van compositietechnieken die Bach niet alleen beheerste maar waarvan hij ook wist dat ze tot een tijdperk behoorden dat op zijn einde liep. Met deze, niet voor een bepaalde gelegenheid geschreven, autonome kunstwerken gaf Bach zijn artistieke testament af.

Als Bach na tien jaar nauwelijks vocale werken te hebben geschreven aan zijn *Hohe Messe* begint, zal hij dus een vergelijkbaar encyclopedisch motief hebben gehad: een compendium bieden van vocale compositievormen en

-technieken. Omdat Bach er inmiddels getuige van is dat het genre van zijn vocale hoofdwerk, de honderden cantates, uit de mode raakt, en ook hun barokke teksten een hinderlijke tijdgebondenheid vertonen zoekt hij naar een meer universele en tijdloze tekst, die hij denkt te vinden in de Latijnse mistekst: niet alleen eeuwenoud maar ook in gebruik in zowel de rooms-katholieke als de lutherse kerk. Bachs *Hohe Messe* is waarschijnlijk ook niet als liturgische muziek bedoeld, de omvang overschrijdt de ruimte die daarvoor in zowel rooms-katholieke als lutherse erediensten bestond, we moeten daarom denken aan sacrale muziek voor de concertzaal zoals Beethovens *Missa Solemnis*, Handels *Messiah* of Rachmaninovs *Vespers*.

naam

De aanduiding *Hohe Messe* is niet authentiek maar verzonnen door de romantici rond Mendelssohn, die Bachs werk in de eerste helft van de vorige eeuw herontdekten. Bach liet het werk na als ongepubliceerd en ongedateerd handschrift, en zonder titel. Bachs zoon Carl Philipp Emanuel, die het manuscript veertig jaar beheerde, noemde het de 'große catholische Messe'. Daarnaast was een gangbare aanduiding 'H-moll Messe', maar deze is misleidend: de toonsoort van het eerste Kyrie is weliswaar h-moll (Duits voor b mineur) maar verder staat het stuk overwegend in D majeur.

uitvoering

Nu we weten dat de *Hohe Messe* Bachs opus ultimum is kunnen we er ook zeker van zijn dat hij het werk nooit heeft uitgevoerd; die situatie herinnert aan Mozart en zijn *Requiem*. Na Bachs dood voerde zijn zoon Carl Philipp Emanuel in 1786 éénmaal het Credo ervan uit, in een concertzaal. Dat er tijdens de veiling van Emanuels boedel in 1790 niet eens op de partituur werd geboden illustreert de vergetelheid waarin het werk was geraakt. Slechts enkele liefhebbers bezaten afschriften van de compositie. In hetzelfde jaar 1790 echter wordt in Berlijn de Singakademie opgericht, het eerste voorbeeld van een burgerlijke koorvereniging. Dirigent Zelter krijgt al gauw een afschrift van de *Hohe Messe* in bezit en gaandeweg raakt het bestaan van het werk bekend. Beethoven trachtte - werkend aan zijn *Missa Solemnis* - vergeefs een exemplaar te bemachtigen; uiteindelijk werd zijn *Missa* eerder uitgevoerd dan die van zijn grote voorganger. In 1818 kondigt uitgever Nägeli de eerste gedrukte uitgave aan, maar voor deze uitgave bestaat dan nog onvoldoende belangstelling en pas na zijn dood, in 1845 komt de uitgave tot stand. Intussen studeert Zelter vanaf 1813 met de Berliner Singakademie delen van de *Hohe Messe* in, maar pas in 1828 wordt het Credo in

zijn geheel uitgevoerd: de hoge moeilijkheidsgraad staat een integrale uitvoering voorlopig nog in de weg. Pas in 1831 (Schelble in Frankfurt) en 1834 (Rungenhagen met de Berliner Singakademie) worden grote delen van de *Hohe Messe* uitgevoerd. Het was niet ongewoon dat het koor bij dergelijke uitvoeringen 150 personen omvatte; de instrumentale bezetting was navenant: de blazerspartijen waren dubbel bezet, en hoorns, trombones en klarinetten versterkten het orkest. Ook in andere opzichten wordt het werk naar romantische smaak geretoucheerd: de uitvoeringen staan bol van fluisterende pianissimo's, donderende fortissimi en overrompelende sforzandi. Pas in 1859 wordt de *Hohe Messe* voor het eerst integraal uitgevoerd door de Riedel Verein in Leipzig. Wel in het Duits, met veel romantische overdaad en weinig historisch besef. Bach vermomd als Beethoven.

compositie

Bachs werk aan zijn *Hohe Messe* in 1748 en '49 lijkt meer op assembleren dan op componeren; voor een zo gevarieerd mogelijk compendium van vocale vormen en stijlen selecteert en arrangeert hij vooral vroegere composities. Hij schoof de partituur van het Kyrie en Gloria, waarvan hij de vocale en instrumentale partijen in 1733 aanbood aan zijn Dresdense vorst, in een omslag en noemde dat Deel 1, met de in het lutheranisme gebruikelijke titel 'Missa'. Ook had hij al enkele malen een Sanctus gecomponeerd, dat op kerkelijke feestdagen wel concertant werd uitgevoerd. Hij koos de oudste en uitvoerigste Sanctus-versie uit 1724 en schreef die, met kleine verbeteringen, helemaal over en noemde dat Deel 3. De overige delen van de mistekst werden in Leipzig nooit concertant uitgevoerd. Daarom bewerkte Bach in 1748/49 veel eigen composities ten behoeve van Deel 2, het Credo, en voor de resterende gedeelten van het Sanctus en het Agnus Dei, die hij Deel 4 noemde. Zo werd zijn missa tot overwegend een compilatie van vaak grondig omgewerkte stukken die oorspronkelijk verspreid over een periode van 35 jaar waren ontstaan.

parodieën

Composities werden in de tijd van Bach niet beschouwd als unieke creatieve uitingen van een geïnspireerde kunstenaar (waaraan een latere bewerking dus slechts afbreuk kon doen), maar als technisch vakbekwame en op bestelling leverbare producten. De behoefte tot recycling van eigen of andermans composities komt ook niet noodzakelijk voort uit gemakzucht of arbeidsbesparing: Bach kon bijvoorbeeld niet verwachten dat zijn wereldlijke cantates, geschreven voor eenmalige gelegenheden als koninklijke huwelijken of geboortes, wisselingen van het stadsbestuur, kroningen e.d. ooit nog zouden worden uitgevoerd. Bach en zijn collega's hadden dus nu en dan een begrijpelijke, niet arbeids-economisch gemotiveerde behoefte om hun meest geslaagde composities te bewaren voor het nageslacht. En de manier om dat te bereiken was: ze te bewerken voor een wat minder functionele, tijd- en plaatsgebonden context.

In het geval van de *Hohe Messe* is het niet alleen historisch maar ook muzikaal misplaatst het parodiëren te veroordelen. In zijn parodieën toont Bach zich altijd een scherp criticus van zijn eigen werk. Ook in zijn *Hohe Messe* blijkt hij een strenge revisor die door vaak uiterst ingrijpende bewerkingen, bestaande stukken zorgvuldig aanpast aan hun nieuwe bestemming; hij beoogt niet zomaar een album met zijn 'greatest hits', maar een verder perfectioneerde versie daarvan. Hij volstaat niet met het aanbrengen van nieuwe tekst, maar past vaak de toonsoort van de originele compositie aan om in het geheel te passen; regelmatig verandert hij de instrumentale of vocale bezetting, soms worden nieuwe stemmen toegevoegd en brengt hij thematische en motivische toespelingen aan op voorgaande of volgende stukken. Ter verhoging van het dramatisch effect van overgangen tussen delen laat Bach regelmatig instrumentale voor- of naspelen vervallen. Bachs parodieën in de *Hohe Messe* zijn daardoor zonder uitzondering van hoger kwaliteit dan hun originelen, voor zover wij deze althans kennen.

karakter

De afwisseling van koren, duetten en aria's in de *Hohe Messe* doet aanvankelijk denken aan een cantate- of oratorium. Maar er zijn grote verschillen. In de eerste plaats treffen we in de *Hohe Messe* veel minder muzikale vormen aan dan in de passies en cantates. Zo missen we uiteraard de recitatieven en arioso's want er is geen lopend verhaal. En ook zijn er geen koralen als reflectie van de christelijke gemeente op de gebeurtenissen. Vergeleken met de cantates is het aandeel van het koor veel groter dan dat van de solisten - zoals trouwens gebruikelijk in katholieke missen sinds de renaissance. De koren en aria's die we aantreffen hebben een andere functie dan in de cantates en passionen. Het is minder de expressie van subjectieve geloofservaring, maar het heeft een veel objectiever, tijdloos en universeel karakter. Ook het verschijnsel van de toonschildering, waarbij de muziek de gevoelsinhoud van een bewering onderstreept, komen we bij de behandeling van deze tijdloze waarheden in de *Hohe Messe* veel minder tegen. Al deze elementen geven Bachs *Hohe Messe* een meer katholiek karakter dan zijn cantates en passionen. Overigens hoeven de katholieke sporen in dit werk van de lutheraan Bach ons ook weer niet zo erg te verbazen. Het lutheranisme zag zichzelf toen immers niet als een alternatief van de Rooms-Katholieke kerk, maar als een voortzetting en hervormingsbeweging daarbinnen. Lutheranisme betekende geenszins niet-katholiek zijn.

tekst: Eduard van Hengel
vertalingen: Ria van Hengel.
Redactie de Doelen.

liedteksten

Zie hier de originele liedteksten en de Nederlandse vertaling door Ria van Hengel:

1. Kyrie (Koor) Kyrie eleison	1. Kyrie (Koor) Heer, ontferm u,	12. Cum Sancto Spiritu (Koor) Cum Sancto Spiritu in gloria Dei Patris, amen.	12. Cum Sancto Spiritu (Koor) Met de Heilige Geest tot eer van God de Vader, amen.
2. Christe eleison (Aria / Duet S1, S2) Christe eleison	2. Christe eleison (Aria / Duet S1, S2) Christus, ontferm u,	13. Credo (Koor) Credo in unum Deum.	13. Credo (Koor) Ik geloof in één God.
3. Kyrie (Koor) Kyrie eleison.	3. Kyrie (Koor) Heer, ontferm u.	14. Patrem omnipotentem (Koor) Patrem omnipotentem, factorem coeli et terrae, visibilium omnium et invisibilium.	14. Patrem omnipotentem (Koor) De almachtige Vader schepper van hemel en aarde, van al het zichtbare en onzichtbare.
4. Gloria (Koor) Gloria in excelsis Deo,	4. Gloria (Koor) Ere zij God in den hoge,	15. Et in unum Dominum (Aria / Duet S, A) Et in unum Dominum Jesum Christum, Filius Dei unigenitus et ex Patre natus ante omnia secula.	15. Et in unum Dominum (Aria / Duet S, A) En in één Heer, Jezus Christus, Gods eniggeboren Zoon en uit de Vader geboren vóór alle eeuwen.
5. Et in terra pax (Koor) et in terra pax hominibus bonae voluntatis.	5. Et in terra pax (Koor) en vrede op aarde voor mensen van goede wil.	 Deum de Deo, lumen de lumine, Deum verum de Deo vero, genitum, non factum consubstantialem Patri, per quem omnia facta sunt.	 God uit God, licht uit licht, ware God uit ware God, geboren, niet gemaakt, één van wezen met de Vader; door wie alles is geschapen.
6. Laudamus te (Aria S2) Laudamus te, benedicimus te, adoramus te, glorificamus te.	6. Laudamus te (Aria S2) Wij loven u, wij prijzen u, wij aanbidden u, wij verheerlijken u.	 Qui propter nos homines et propter nostram salutem descendit de coelis, et incarnatus est de Spiritu Sancto ex Maria virgine, et homo factus est,	 Die om ons mensen en om onze redding is afgedaald uit de hemel, en een lichaam heeft aangenomen door de Heilige Geest uit de Maagd Maria, en mens is geworden,
7. Gratias (Koor) Gratias agimus tibi propter magnam gloriam tuam.	7. Gratias (Koor) Wij zeggen u dank voor uw grote heerlijkheid.	16. Et incarnatus est (Koor) Et incarnatus est de Spiritu Sancto ex Maria virgine, et homo factus est.	16. Et incarnatus est (Koor) En een lichaam heeft aangenomen door de Heilige Geest uit de maagd Maria, en mens is geworden,
8. Domine Deus (Aria / Duet S, T) Domine Deus, Rex coelestis, Deus Pater omnipotens. Domine Fili unigenite Jesu Christe altissime. Domine Deus, Agnus Dei, Filius Patris.	8. Domine Deus (Aria / Duet S, T) Heer God, hemelse Koning, God, almachtige Vader. Heer, eniggeboren Zoon, allerhoogste Jezus Christus. Heer God, Lam Gods, Zoon van de Vader.	17. Crucifixus (Koor) Crucifixus etiam pro nobis sub Pontio Pilato, passus et sepultus est.	17. Crucifixus (Koor) Die voor ons is gekruisigd onder Pontius Pilatus, heeft geleden en is begraven,
9. Qui tollis (Koor) Qui tollis peccata mundi, miserere nobis, suscipe deprecationem nostram.	9. Qui tollis (Koor) U die de zonden van de wereld draagt, ontferm u over ons, aanvaard onze smeekbede.	18. Et resurrexit (Koor) Et resurrexit tertia die secundum scripturas, et ascendit in coelum, sedet ad dexteram Dei Patris, et iterum venturus est cum gloria judicare vivos et mortuos, cuius regni non erit finis.	18. Et resurrexit (Koor) En op de derde dag weer is opgestaan volgens de schriften, en is opgevaaren naar de hemel, hij zetelt aan de rechterhand van God de Vader, en zal wederkomen met heerlijkheid om levenden en doden te oordelen, wiens rijk geen einde zal hebben.
10. Qui sedes (Aria A) Qui sedes ad dexteram Patris, miserere nobis.	10. Qui sedes (Aria A) U die zit aan de rechterhand van de Vader, ontferm u over ons.		
11. Quoniam (Aria B) Quoniam tu solus sanctus, tu solus Dominus, tu solus altissimus Jesu Christe.	11. Quoniam (Aria B) Want u alleen bent heilig, u alleen bent de Heer, u alleen bent de hoogste, Jezus Christus.		

liedteksten

19. Et in Spiritum sanctum (Aria B)

Et in Spiritum Sanctum
Dominum et vivificantem,
qui ex Patre Filioque procedit;
qui cum Patre et Filio simul
adoratur et conglorificatur;
qui locutus est per Prophetas.
Et unam sanctam catholicam
et apostolicam ecclesiam.

20. Confiteor (Koor)

Confiteor unum baptisma in remissionem
peccatorum.

21. Et expecto (Koor)

Et expecto resurrectionem mortuorum
et vitam venturi seculi, amen.

22. Sanctus (Koor)

Sanctus Dominus Deus Sabaoth.
Pleni sunt coeli et terra gloria eius.

23. Osanna (Koor)

Osanna in excelsis.

24. Benedictus (Aria T)

Benedictus qui venit in nomine Domini.

25. Osanna (Koor)

Osanna in excelsis.

26. Agnus Dei (Aria A)

Agnus Dei qui tollis peccata mundi,
miserere nobis.(2x)

27. Dona nobis pacem (Koor)

Dona nobis pacem.

19. Et in Spiritum sanctum (Aria B)

En (ik geloof) in de Heilige Geest,
Heer en schenker van leven,
die uit de Vader en de Zoon voortkomt,
die samen met de Vader en de Zoon
wordt aanbeden en vereerd;
die heeft gesproken door de profeten.
En (ik geloof) in één heilige, katholieke
en apostolische kerk.

20. Confiteor (Koor)

Ik belijd één doop tot vergeving van de zonden

21. Et expecto (Koor)

En ik verwacht de opstanding van de doden,
en het leven in de komende tijd, amen.

22. Sanctus (Koor)

Heilig is de Heer, de God der heerscharen.
Hemel en aarde zijn vol van zijn glorie.

23. Osanna (Koor)

Hosanna in den hoge.

24. Benedictus (Aria T)

Gezegend is hij die komt in de naam van de
Heer.

25. Osanna (Koor)

Hosanna in den hoge.

26. Agnus Dei (Aria A)

Lam van God, dat de zonden van de wereld
draagt,
ontferm u over ons.

27. Dona nobis pacem (Koor)

Geef ons vrede.

biografieën

Cappella Amsterdam

Cappella Amsterdam geeft koormuziek haar
plek in de 21ste eeuw én houdt de rijke
koorcanon levend. Dat betekent het voortzetten
van een excellente uitvoeringspraktijk en het
aangaan van vernieuwing op vele fronten.
www.cappellaamsterdam.nl

Orkest van de Achttiende Eeuw

Het Orkest van de Achttiende Eeuw bestaat uit
circa 50 leden uit de gehele wereld, 20
nationaliteiten. Zes of meer keer per jaar komt
het orkest bijeen voor internationale tournees.
De musici, individueel bekend als specialisten
op het gebied van de achttiende en vroeg
negentiende-eeuwse muziek, spelen op
authentieke instrumenten of kopieën.
www.orchestra18c.com

Cappella Amsterdam

biografieën

Daniel Reuss, dirigent

Daniel Reuss studeerde koordirectie aan het conservatorium van Rotterdam bij Barend Schuurman. Op zijn 21e richtte hij het Oude Muziek Koor Arnhem op. In 1990 werd Daniel Reuss artistiek leider van Cappella Amsterdam. Het ensemble heeft zich afgelopen jaren onder zijn artistieke leiding zowel in oude muziek als in het moderne en hedendaagse repertoire in Nederland een prominente positie verworven. www.danielreuss.com

Daniel Reuss © Marc Driessen

Julia Doyle, sopraan

Julia Doyle studeerde Social and Political Sciences in Cambridge voordat ze aan een zangcarrière begon. Sindsdien treedt ze over heel de wereld op en specialiseert ze zich als sopraan in het barokrepertoire. www.juliadoylesoprano.com

Julia Doyle © Louise O'Dwyer

Orkest van de Achttiende Eeuw © Jan Hordijk

biografieën

Margot Oitzinger, alt

Margot Oitzinger studeerde zang aan de universiteit van Graz (Oostenrijk). Al vroeg wist ze dat ze zich in de oude muziek wilde specialiseren. Ze werkt nu voornamelijk als concert- en operazangeres in de muziek van de renaissance tot de vroege klassieke periode. www.oitzinger.com

Margot Oitzinger

Guy Cutting, tenor

De Britse Guy Cutting begon als koorknaap en vervolgde later zijn zangstudie aan het New College Oxford. Sinds zijn afstuderen in 2012 treedt hij internationaal als solist op. Ook Cutting heeft zich gespecialiseerd in het barokrepertoire. www.guycuttingtenor.co.uk

Nicholas Mogg, bas

Nicholas Mogg studeerde aan Cambridge, waarna hij afstudeerde aan de Opera Course at the Royal Academy of Music. Hij maakt onderdeel uit van de International Opera Studio aan de Staatsoper Hamburg. Daarnaast is hij een veelgevraagd solist bij andere internationale orkesten en ensembles. www.nicholasmogg.com

Guy Cutting

Nicholas Mogg

agenda tips

Meer koren en orkesten? Dit zijn onze tips:

di 30 nov | 20.15 | Grote Zaal

Franse Chansons

Van Brel tot Stromae en Debussy door Amsterdam Sinfonietta
en bariton Thomas Oliemans

wo 6 apr | 19.30 | Grote Zaal

Matthaüs-Passion

Het beroemde werk van Bach door Cappella Amsterdam en
Orkest van de Achttiende Eeuw

do 5 mei | 20.15 | Grote Zaal

Bevrijding door Canadese strijdmachten

Vrijheidconcert door het Winnipeg Symphony Orchestra en
Singers met Toonkunstkoor Amsterdam en solisten.

Ga voor meer informatie en kaarten naar
www.dedoelen.nl

Stay in touch!

See you @dedoelen &

share your pictures #dedoelen

tickets & info:

[**www.dedoelen.nl**](http://www.dedoelen.nl)

+31 10 217 17 17

Schouwburgplein 50, Rotterdam